

Szalai Béla: Pannonhalma az 1956-os forradalom idejében

Megjelent: *Örökség és küldetés – Bencések Magyarországon Rendtörténeti Konferenciák 7.*

Budapest, 2012.

Előadásomat egy idézettel kezdem Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényéből.

"A mohácsi csata négyszázadik évfordulója közeledett éppen. Fura dolognak látszik talán, vereséget megünnepelni, de hát aki a győzelmét ünnepelhette volna itt most, a hatalmas ottomán birodalom nem volt meg. A tatároknak is nyomuk veszett, sőt időközben, szinte a szemük láttára, a szívós Habsburg-császárságnak is. Megszoktuk hát, hogy egyedül ünnepelgessük veszített csatáinkat, melyeket túlélünk. Talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél - mindenestre igazibb tulajdonunknak."¹

Természetesen Ottlik Géza nem maguknak a tragikus az eseményeknek az ünneplésére gondol. Az ünneplés mindig az elbukott ügyek hőseinek és áldozatainak szól, valójában egy megemlékezés róluk. De hogy az idézetben szereplő történelmi igazságtétel, nevezetesen az, hogy elbukottak harcok, ügyek ma is élnek, az egykori győzteseket pedig elmosta az idő, igaz az 1956-os magyarországi forradalomra is. Hol van ma már az akkor megsemmisíthetetlennek hitt, és akkor győztes Szovjetunió és a karhatalmisták oltalmát élvező magyar kommunista hatalom? Mi pedig mindannyian emlékezéssel ünnepeljük azóta is az akkor elbukott forradalmat. Ezeknek az emlékezéseknek egyik nagyon markánsan körülhatárolt része az a munkám, amely az 1956-os forradalom és annak leverése alatt a Pannonhalmán történetekkel foglalkozik.

Nem eléggé közismert, hogy a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi gimnázium és kollégium volt az egyetlen oktatási-nevelési intézmény az országban, ahol az 1956-os forradalom és az annak leverését követő hetekben zavartalanul folyt az oktató-nevelő munka. A gimnázium alatti Győrszentmárton község forradalmi eseményei miatt mindössze 4 tanítási óra maradt el, ami alatt a diákság tanárai vezetésével, rendezett formában részt vett a községháza előtti népgyűlésen. A tanítás és a tanulás még akkor is zavartalanul folyt, amikor a nyugatra indulók tucatjai haladtak keresztül Pannonhalmán, illetve amikor a megszálló szovjet csapatok páncélos egységei többször megfordultak ott. Igaz, a karácsonyi szünet jóval hosszabb volt a szokásosnál, ám január végétől megkezdődött a tanterv szerinti oktatás és a

---

¹ Ottlik Géza: *Iskola a határon*. 2. kiad. Bp. 1968. Magvető K. 388. p.

szokásos diákothoni élet. 1957. március 13-án teherautókkal érkező karhatalmisták szállták meg Pannonhalmát, és egy inkább megfélemlítési célzatú, semmint alapos házkutatás után a pufajkások megverték, majd elhurcolták a gimnázium igazgatóját, dr. Söveges Dávid bencés szerzetest.

Jómagam harmadikos gimnazistaként töltöttem azokat az időket Pannonhalmán. Habár személyes emlékeim töredékesek, az eltelt több mint öt évtized alatt találkozásinkor diáktársainkkal számtalanszor idéztük fel az akkor és ott történeteket. Már amire aki, és ahogy emlékezett. De sokaknak közülünk volt olyan emléke, amely kisebb vagy nagyobb mértékben eltért a többiétől. Pár éve kezdtem azzal a gondolattal foglalkozni, jó lenne pontosan tudni, mi is történt a külső szemlélőnek nyugodtnak tűnő Pannonhalmán azokban a hónapokban. Söveges Dávid valamikor az 1980-as években írt egy visszaemlékezést, amiben felvillantott pár képet a gimnáziumban történekről – egy sokat tépelődő, kicsit magát magányosnak érző igazgató és szerzetes szemszögéből. Ebből adott egy másolatot nekem. Azt tudtam, hogy összefoglalóan senki nem dolgozta fel az ott történeteket, egy-két személyes, egy-egy eseményt felvillantó visszaemlékezés jelent csak meg azokról az időkről. Természetesen először Pannonhalmán érdeklődtem, hátha valamilyen hivatalos dokumentációt találok. A pannonhalmi Főmonostor eseményeit hivatalosan rögzítő perjel napló azonban csak egy-két oldalas összefoglaló, amit egyértelműen a forradalom leverése után írtak, szükséztavúan, és szinte nem is említve a gimnázium és diákothon ügyeit. A gimnázium naplója az igazgató elvitelén kívül nem is említ más rendkívüli eseményt.

Biztos voltam abban, hogy hazai levéltárakból pár esemény nyomaira rá tudnék bukkanni, elsősorban az 1957. márciusi házkutatással összefüggésben, de egészen biztos, hogy Söveges Dávid koncepció perének iratai is fellelhetők.² Talán szovjet levéltárakban fennmaradhatott a térségben lévő és Pannonhalmát többször felkereső páncélos egységek hadműveleti naplója. Azonban bármennyire is fontos eseményeket tartalmazhatnak netán ezek, legfeljebb kiegészíthetik, de semmiképpen sem helyettesíthetik a diákok megélt és megőrzött emlékeit.

Ezután határoztam el, hogy a Pannonhalmán történeteket az akkori időket ott töltő, és még életben lévő szemtanúk visszaemlékezéseiből próbálom rekonstruálni. Tisztában voltam azzal, hogy az emlékekből összeállítható eseménysor minden részletében biztosan nem lesz

---

² Időközben ezt a munkát elvégezte más: 2011 elején Borbély Tamás közzé tette Söveges Dávid elítéléséről levéltári dokumentumok alapján összeállított dolgozatát. (Borbély Tamás: *...Az elvek, amiket mi képviselni szeretnénk, azok örökök, változatlanok. Söveges Dávid bencés szerzetes, gimnáziumigazgató bebörtönzése.* = Győri Tanulmányok 2011/32.sz.) Söveges Dávid pere szerves következménye a munkámban leírt történéseknek, ám annak időhatárain kívül esik.

történeti hűségű. Ismerve saját osztálytársaim egyes emlékeit, arra is számítottam, hogy egymásnak homlokegyenest ellentmondó emlékezések is lesznek. Bízva azonban nagyszámú visszaemlékezés összegyűjthetőségében, reménykedtem egy többségi kollektív emlékkép összeállíthatóságában. Bíztam abban, hogy emléktöredékekből, részletekből akár egy összességében hiteles tükörképnek tűnő, mozaikszerű eseménysor is összeállhat. És az emlékek viszonylagos megbízhatatlanságának ellensúlyaként számíthattam az események átélésének élményanyagára.

Köszönetet kell itt mondanom Gereben Ferencnek, akitől megtudtam, hogy a történettudomány az utóbbi évtizedekben az emlékezetet mintegy a história "szolgálólányának" fogadta (gondoljunk például az "oral history" műfajra); és szeri se száma az emlékezések történettudományi felhasználhatóságáról szóló szakirodalomnak. Több műre is felhívta a figyelmemet. Peter Burke angol történész például ezt írja: "az emlékezetet (...) a múltnak valamely csoport által elvégzett rekonstrukciójaként írhatjuk le".³ Ezeket a sajátosan összeszerveződő emlékező csoportokat később "emlékezetközösségeknek"⁴ nevezi, amelyeknek persze megvannak a maga elfogultságai: van, amire szívesebben emlékezik, van, amire nem. A mi emlékezőink zömét a kommunizmus általi üldözöttség, és a forradalom leverése után az állandósult "vesztes" történelmi helyzet jellemezte. Ebből a helyzetből eredő elfogultságaikat azonban módosíthatta az a sajátos szituáció, hogy ezekre az időkre már történelmileg "győztes" helyzetből, a kommunizmus bukása után emlékeznek vissza. Ez a tény enyhíthette, de erősíthette is eredendő elfogultságaikat. Ami az én esetemet illeti, az én "emlékezetközösségem" az 1956/57-es tanévben (vagy annak egy részében) Pannonhalmán tartózkodó diákok és tanárok közül a még élő és elérhető személyek voltak.

Az emlékek összegyűjtéséhez az első lépés azoknak a meghatározása volt, akik 1956 októbere és 1957 márciusa között Pannonhalmán tartózkodtak. (Pannonhalmán a továbbiakban a község feletti dombon lévő Szent Benedek-rendi Főapátság épületegyüttesét értem.) Pannonhalma 1956-57-ben, de az 1950-es évek egészében is a környezetétől sok mindenben különböző hely - mondhatnánk akár: *világ* - volt. A domb lábánál elterülő falut akkor Gyórszentmártonnak nevezték. Pannonhalma különbözőségének egyik legfőbb ismérve a zártság volt, a maga többféle jelentésében. Zárt volt fizikai értelemben, hiszen a falu felett emelkedő dombtetőn magasodó, gyűjtőnéven Főmonostornak nevezett épületek felét várfal, a többi a Főkönyvtár klasszicista épülete, illetve az 1930-as évek végén épült modern iskolaépület zárja körbe. Egyetlen állandó használatra rendelt főbejárata van, a középkorban

---

³ Peter Burke: *A történelem mint társadalmi emlékezet* = Regio, 2001/1.sz. 4. p.

⁴ I.m. 15.p.

végvárrá alakított monostor egykori várkapuja helyén. Ennél fontosabb volt az a zártsága, amely a Főmonostoron belüli szellemiség és a külvilág uralkodó ideológiája közötti különbözőségekből következett. Nehéz pontosan megmondani, a külvilág zárta be a korábban hatalmas bencés rend maradványát és az általuk vezetett gimnáziumot, vagy a bencés közösség zárkózott el a lehetséges legnagyobb mértékben a külvilágtól. Úgy gondolom, mind a két változatban van igazság.

A Főmonostor épületében a bencés szerzetesi közösség mellett még két, jogi és gazdálkodási értelemben egyaránt önálló intézmény talált otthonra Pannonhalmán. Az egyik intézmény a Szociális Otthon, idős és ápolásra szoruló szerzetesek szeretetotthona volt. Ezt az 1950-ben született állam-egyház közti megállapodás hozta létre, állami intézményként működött a Főmonostor északi szárnyában. A másik intézmény a gimnázium (hivatalos nevén Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Katolikus Általános Gimnázium) és annak kollégiuma (hivatalos nevén Diákotthon) volt.

A Szociális Otthonban élők közül az anyaggyűjtésem megkezdésekor már senki sem volt életben. A bencés szerzetesi közösség létszáma a gimnáziumi tanárokkal, a Szociális otthonban elhelyezett idős bencésekkel, a növendékekkel és egy laikus testvérrel együtt 70 fő volt. Közülük mindössze kilenc volt életben munkám megkezdésekor, mindegyikük életkora 80 év körül volt. Sajnos, közülük - emlékei megírása után - Zerind atya is meghalt.

Az 1956/57-es tanévben a gimnáziumban tanulók és a forradalom időszakát részben vagy egészében ott töltött diákok körének meghatározása csak első pillantásra tűnt könnyűnek. A tanév közben számosan távoztak, elsősorban disszidálás miatt, de új tanulók is jöttek évközben. A hivatalos osztálynaplók jó kiindulási alapok voltak, de mint látni fogjuk, a disszidálások kérdésében nem mindig a tényleges helyzetet tükrözték. A Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban 1956. október 23-án 291 beiratkozott tanuló volt, 282 fiú és 9 leány. A Diákotthonban 250 diák kapott helyet, 7 fiúnak a gimnázium bérelt szobát a faluban. Bejáró tanuló 25 fiú volt, akik otthon a szüleiknél laktak, közülük 15 Györszentmártonban, a többiek a környező falvakban. A lánytanulók közül 5 volt györszentmártoni, páran pedig a Főmonostor melletti házban laktak, egy korábbi apáca felügyelete alatt.

A II. félévre nem iratkozott be a korábbi tanulók közül 33 fiú, közülük 26 biztosan disszidált. A II félévre 7 új fiú jött, de volt, aki ezek közül már 1956. novemberben beiratkozott. Az 1956/57-es tanév második féléve tehát. 256 fiúval (ebből 240 a diákotthonban lakott) és 9 leánnyal (közülük nem disszidált és nem ment el senki), összesen 265 tanulóval indult. A II. félévben az első osztályokból 4 további fiú morzsolódott le (2 közülük feltételezhetően disszidált), így az 1956/57-es tanév záró létszáma 261 tanuló volt.

A disszidálásokra vonatkozó adatok bizonytalansága abból adódik, hogy azokat a gimnázium hivatalos nyilvántartásába szinte minden esetben a következő szöveggel vezették be: „A mai napon szülei kívánságára kimaradt. Más gimnáziumba felvehető”. Ráadásul a bejegyzés napja nem a távozás tényleges napja, hanem 24 fiú esetében biztosan téves. Ezek mindegyikénél a bejegyzés dátuma 1957. január 28, noha mindannyian már novemberben, vagy legkésőbb decemberben távoztak szüleikkel Nyugatra. Csupán 5 fiúnál szerepel 1956. novemberi vagy decemberi bejegyzés a távozás időpontjaként. A II. félév során kimaradt 4 fiú közül kettőnél a bejegyzés dátuma azt sejteti, hogy sorsukról a gimnáziumnak nem volt biztos értesülése. Ők nem érkeztek vissza a karácsonyi szünet után, és pár hétig vártak rájuk, hátha visszatérnek. Az igazgató, Söveges Dávid elvitele után a hivatalos nyilvántartásban még meglévő egy-két hiányt villámgyorsan pótolták.

Csak feltételezni tudom, milyen megfontolások állhattak e mögött az eljárás mögött, de gyanítjuk, nem rendetlenségről, hanem bizonyos óvatosságról, netán védekezésről volt szó. Amikor megjelentek a szülők, nem kellett közölniük, hova viszik a gyereket, nyugodtan mondhatták azt is, hogy amíg a bizonytalan idők elmúlnak, addig hazaviszik őket. Aztán a szünet után tudták meg a gimnáziumban, hogy időközben Nyugatra távoztak. Ez hihető történetnek hangzott. A teljes tanév alatt Nyugatra távozott 30 fiú (26 biztos és 4 feltételezett, a teljes tanuló létszám 10%-a) közül 8 fiú biztosan „megszökött”, 18 pedig szüleivel, vagy azok megbízottjával, vagy más családtaggal távozott még a tanítási idő alatt. A többiekről csak feltételezzük, szüleikkel, vagy azok tudtával a karácsonyi szünet alatt disszidáltak.

A diákok létszámáról írtakat egészíti ki az, hogy az akkori időket részben, vagy egészében ott töltők közül elég nagyszámú diák még érettségi előtt eltávozott a pannonhalmi gimnáziumból. Az 1956-57-es tanévben 37 (a disszidáltakkal együtt), azt követően 35 további fiú ment el (a teljes tanuló létszám 23%-a), és érettségizett más gimnáziumokban. Végül az 1956-57-es tanévet részben vagy egészben Pannonhalmán töltő diákok közül 226 érettségizett Pannonhalmán. Megjegyzem még érdekességként, hogy az első osztályokból disszidált fiúk alig 3 hónapot töltöttek Pannonhalmán. (Közülük egy, aki később, szeptember folyamán jött és már november legelején elment, még kevesebbet.)

Kiindulásként tehát 289 fiú és 9 lány gimnazista emléke jöhetett szóba. Ebben a létszámban ott szerepel a II. félévre különböző okok miatt be nem iratkozott 33 diák, a II. félévre jött 7 új gimnazista, és az a 4 fiú is, aki a II. félév közben távoztak. Következő feladat volt megbizonyosodni arról: közülük ki van életben, az életben lévők felkutatása és címük megszerzése. Mindez nem lehetett volna sikeres, ha az akkori diákok osztályközösségei nem lennének 1956 óta élő közösségek, amelyek szinte mindent tudnak az egykori

osztálytársakról, sokszor napi kapcsolatban vannak egymással. Nehezebb volt azokat megtalálni, akik disszidáltak, vagy még érettségi előtt távoztak Pannonhalmáról és kapcsolatuk a korábbi osztálytársakkal megszakadt. Nem részletezve ennek a kutató munkának a nehézségeit, végeredményként 59 egykori diák haláláról győződünk meg, és minden erőfeszítés ellenére sem sikerült nyomára bukkanunk 15 egykori diáknak, akik többsége még 1956/57-ben tűnt el, közülük mindössze egy érettségizett Pannonhalmán. Hat egykori diák megkeresését alapos mérlegelést követően (családi helyzete, kegyeleti okok vagy egészségi állapot miatt) nem tartottam lehetségesnek.

Vagyis a 298 Pannonhalmán volt diákból 214-et tudtam felkérni emlékeik megírására, és mind a 9 még életben lévő akkori bencést, akiknek mintegy fele már nem a rend kötelékében él. A felkérés írásban történt, leírva kérésem célját, indokolva annak célszerűségét. Volt, akit többször is fel kellett kérni. *Végül a 214 felkért egykori diákból 210, a 9 bencés közül 8 írta meg visszaemlékezéseit.*

- A még 1956/57-ben biztosan disszidált fiúk közül 14-et tudtunk felkérni, mind a 14 megküldte emlékeit.
- Az 1956/57-es tanévben, illetve azt követően elment, de nem disszidáltak közül 31-et tudtunk felkérni, mind a 31 megküldte emlékeit.
- Az 1956-ban disszidált és azóta elment, tehát végül a nem Pannonhalmán érettségizett diákok közül felkért 45 diák mindegyike megküldte emlékeit.

Ezek a számok a disszidált, illetve nem Pannonhalmán érettségizett egykori diákok erős kötődését bizonyítják Pannonhalmához.

- A 26 bejáró diákból 17-et tudtunk felkérni, mind a 17 megküldte emlékeit.
- A 9 gimnazista lány közül 7-et kerestünk meg, mindegyikük megküldte emlékeit.
- A megszólítható egykori diákok közül jelenleg 33 él külföldön, közülük 31-től tudtunk emlékeket kérni, 30 válasz érkezett.

Majdnem minden visszaemlékezés levélbe foglalva (mintegy fele elektronikus levélben), pár esetben levél kíséretében, önálló írásként, címmel ellátva, mellékletként érkezett meg. Ritka kivétel a szóbeli közlés nyomán készült lejegyzés, amelyet természetesen az élményeit közlő később jóváhagyott. Az emlékezést írók közül az 1956 őszén Nyugatra távozó, a második félévre vissza nem térők, illetve a II. félévre érkező új diákok emlékei nyilvánvalóan csak rövidebb időszakot tárgyalnak. *A visszaemlékezések az 1956. október 23. – 1957. március 13. közötti időszak történéseit ölelik fel.* A kezdő időpont nem szorul

magyarázatra, a második időpont a Pannonhalmán történt utolsó (és egyben legnagyobb) erőszakos cselekmény, az általános házkutatás és Söveges Dávid igazgató elhurcolása napja. A karácsonyi vakációra való hazautazást kivéve az események, mint helyszínhez, Pannonhalmához kötődnek.

Ezektől a határidőktől az emlékek feldolgozásánál kétféle esetben tértem el. Több visszaemlékező szükségesnek tartotta leírni (mintegy megmagyarázni), miért és hogyan került Pannonhalmára, visszapillantva kicsit korábbi gyermekkorára. Mint a korszakot, és annak egy azonos világnézeti beállítottságú társadalmi rétegét jellemző bemutatást, ezeket a „társadalmi kórképeket” nem hagytam el. Ugyan így jártam el abban a pár esetben is, amikor a visszaemlékezések az akkor történtek következményeire vonatkoznak (több fiúnál a szülőket ért későbbi meghurcoltatás, vagy saját disszidálásuk története). Az eltérésre talán a legjellemzőbb példa az egyik közeli faluból bejáró fiú visszaemlékezése, amely hűen leírja a forradalom lezajlását és az azt követő megtorlást a családjában és a kisközségben. A bejáró fiúk emlékeinél egyébként is jellemző, hogy olyan eseményeket is megemlítenek, amely lakóhelyükön történt (ez helytörténeti szempontból lehet értékes), viszont nincsenek emlékeik a gimnáziumban a tanítási időn kívül történekről.

Két visszaemlékezésben (mindkettő szerzője csak a forradalom leverése után került Pannonhalmára) szerepelt leírás a forradalom nem Pannonhalmán történt eseményeiről. Egyikük ott volt a kezdeti budapesti tüntetéseken (köztük a Sztálin szobor ledöntésénél), a másik emlékező ennél tevélegesebb volt Nyíregyházán a forradalom napjaiban. Úgy gondolom, elmondva a személyes élményeiket Pannonhalmán osztálytársaiknak, azok élményvilágát gazdagították.

A visszaemlékezések összegyűjtése mellett külön törekedtem arra, hogy az eseményekkel egy időben vezetett naplót, vagy napi feljegyzéseket találjak. Az eredmény szerény, mindössze egy napló és egy zsebnaptár került elő. A naplót Láng Péter akkor másodikos diák vezette. A naplóból azonban csak egy részlet (az 1956. október 22. és november 11. közötti időszak) került elő. Az osztálytársainál két évvel idősebb Láng Péter hagyományos értelemben vett naplót vezetett, amelyben nem csak az eseményeket, hanem az azok által kiváltott gondolatait, érzéseit, és egyéb, az eseményekhez nem kötődő személyes dolgokat is feljegyzett. A Pannonhalmán történtek ismertetésénél itt is az osztályközösséget érintők a dominánsak, de szerepelnek azok is, amelyek az egész diákságot érintették. Meg kell jegyeznem, vannak arra utaló jelek, hogy Láng Péter a naplót nem naponta vezette, bár az eseményeket naphoz kötötten rögzítette. Erről pár, Pannonhalmán kívül történt esemény árulkodik. Például október 26-án ír arról, hogy megkezdte működését a Győri Szabad Rádió,

de adását csak nehezen lehet fogni. Hivatalos forrásból ismert, hogy ez a rádió csak október 27-én jött létre. Láng Péter az emlékezések gyűjtésének idején, 2009. tavaszán meghalt, így csak reménykedhetünk abban, hogy naplója többi része sem veszik el.

Az előkerült zsebnaptárt a harmadikos Léber Miklós vezette. A zsebnaptárban szereplő és rendelkezésünkre bocsátott napi egy-egy mondatos feljegyzések 1956. október 21-től december 15-ig, a karácsonyi szünetig terjednek. A bejegyzések azonban csak a november 11-22. közötti napokon utalnak pannonhalmi eseményekre, egyebekben a forradalom és az azt követő legfontosabb események szerepelnek benne, és – gondosan feljegyezve, minősítéssel együtt – a diákoknak vetített filmek! Az egy nagyon szerencsés véletlen, hogy a két korabeli dokumentum a legfontosabb időszakot tekintve kiegészíti egymást. A visszaemlékezések közül egyedül a zsebnaptárból tudjuk pontosan, hogy novemberben hányszor és mikor jelentek meg szovjet egységek Pannonhalmán. Az emlékezések még egy eseményeket feljegyző zsebnaptárt említenek, amely azonban nem került elő, és egy naplót, amit a március házkutatáskor az egyik prefektus, Oros atya „eltüntetett”. Hangsúlyoznom kell, hogy sem a rendelkezésre álló napló-részlet, sem a zsebnaptár nem tartalmaz olyan eseményt, amely az emlékekben ne bukanna fel. Az emlékekben néha azonos események eltérő időpontjainak meghatározásánál azonban ezeket tartottuk mértékadónak.

Tudtam arról, hogy pár fiúnál megmaradtak a Pannonhalmáról diákként hazairt levelek, és emlékeiknél azokból is merítettek. De nagyon kevés esetről lehet szó. Egyrészt eltelt jó pár évtized, és a leveleket kevesen őrizték meg. Másrészt a forradalom napjaiban, majd az azt közvetlenül követő hetekben a postai szolgáltatás nem, vagy alig működött: Ezért a megszokott rendszeres levélírás is szünetelt. Minderről számos visszaemlékezés szól.

Arra törekedtem, hogy az emlékekből időrendbe illesztve mozaikként rakjam össze a közös emlékezetben megőrzötteket. Az események sorrendiségét könnyebb volt összeállítani, mint egyes történések pontos időpontját megállapítani. Maradtak is az emlékek között olyan események, amelynek időpontját nem tudtam biztosan meghatározni, noha fontos lett volna. Ezek elsősorban a „forradalmárok” Pannonhalmi felbukkanásai tekintetében fordulnak elő. Lássuk most akkor a rövid összefoglalását a Pannonhalmán történeteknek

Október 24-én reggel már terjedtek az első hírek a Budapesten előző nap történetéről. Az elsődleges hírforrás a rádió volt. A hírek egyre gyakrabban jöttek, a diákok között általános beszédtema voltak az események, már rémhírek is lábra kaptak. Első sorban a Budapestről jött diákok aggódtak az otthoniak miatt. Ezért Söveges Dávid igazgató az ebédlőben étkezés előtt nyugalomra intette a diákokat, és közölte, bármi is történik

Budapesten (ahol megfogalmazása szerint „két kommunista irányzat harcol a hatalomért”), Pannonhalmán nem fog felborulni a rend. Zseniális ötlettel megszervezte a hirdető táblára kirakott rövid kommunikék formájában a diákok hivatalos tájékoztatását, amelyet a folyamatos rádióhallgatásra beosztott diákok állítottak össze. Október 27-én délelőtt a diákok rendezetten levonultak a faluba, ahol a Tanácsháza előtt egy rögtönzött ünnepségen, amelyen az egyik diák szavalta el a nemzeti dalt, megválasztották a falu Nemzeti Bizottságát. Az ünnepség után egy helybeli traktoros kötelet vetve a közelben lévő felszabadítási emlékoszlopra, és ledöntötte a tetején lévő vörös csillaggal együtt. Az ünnepség után folytatódott a tanítás. Még aznap este a két küldött érkezett Győrből, a Nemzeti Bizottságtól, mindketten korábban pannonhalmi diákok voltak. A diákokat összehívták a Teleki terembe, ahol a küldöttek ismertették a Nemzeti Bizottság követeléseit. A faluban megalakult Nemzetőrségbe pár IV.-es diákot is beléptettek, akik feladata csak a Vár körüli járőrözés volt. Másnap, vasárnap a diákmise után, mintegy 60-80 diák elindult Győrbe, hogy „segítsék a forradalmat”. Gyalog mentek a kisécsi vasútállomásig, ám amíg a vonatra vártak, odaérkezett motorbiciklivel a szökevények után küldött Botond és Tivadar atya, és meggyőzéssel, kirúgással való fenyegetéssel rábirták őket a visszatérésre. A szökés után Dávid atya elrendelte a bejárati vaskapu bezárását, a diákok csak prefektusaik kíséretében mehettek ki az épületből sétálni. Idővel a felsős diákokból kapuőrséget is szerveztek, akik 2 órás váltással éjjel-nappal ott őrködtek, nem csak a diákok kimenetelének megakadályozására, hanem idegenek bejövételének ellenőrzésére is. Október 31-én Zerind atya a diákok leveleivel elindult Budapestre, ahová autóstoppal (a Mindszenty Józsefhez igyekvő külföldi egyházi küldöttség autóján) ért fel. A levelet a fővárosban tanuló bencés szerzetes-növendékek segítségével két nap alatt kézbesítette. November elseje tanítási szünnap volt, ekkor a diákok ismét levonultak a faluba, ahol a hősi emlékműnél, majd a temetőben megemlékeztek a forradalom áldozatairól. November elején Tihamér atya tartott egy ismertetést a diákoknak, ahol fájó szívvel hangoztatta, hogy véleménye szerint a szovjetek nem fognak beletörödni Magyarországra elvesztésébe. November 4-én reggel a diákok többsége prefektusaitól értesült a szovjet támadásról, amit természetesen tragédiaként éltek meg. Az ekkor megjelenő osztály-újságok, amelyeket egy-egy osztályközösség írt és sokszorosított, nyíltan hangot adtak a forradalom bukása feletti fájdalomnak. Lajos atya a történelem órák előtt könnyes szemmel olvasta fel Kozma Andor „Karthágó elesett” című versét. Nemsokára megjelentek az első menekülők, köztük fegyveres forradalmárok is. Egy alkalommal a diákok a bástyáról végignézték azt a kisebb ütközetet, amit menekülő tatabányai szabadságharcosok vívtak szovjet páncélosokkal.

November közepén már tömegesen érkeztek Nyugatra tartók Pannonhalmára, ahol egy éjszakára szállást is kaptak. Mintegy 2 tucat diákért szülei, rokonai jöttek és vitték el őket Nyugatra. November 11-én 5 fiú megszökött a diákmise után, a konyhán keresztül jutottak ki az épületből. Másnap a Szabad Európa rádión küldtek üzenetet, hogy szerencsésen megérkeztek Ausztriába. Rendszeresen érkeztek Nyugatról segélyszállítmányok: tejpor, sajt, és gyapjútakarók, „az amerikai nép adománya” felirattal. November közepén öt alkalommal jelentek meg szovjet páncélosok Pannonhalmán, általában csak a Főmonostor körül foglaltak el harcállást, és forradalmárokat kerestek. Egyik alkalommal végigjárták a tantermeket és a hálólhelyiségeket. Botond atya közvetlenül egy ilyen ellenőrzés előtt bújtatott el pár fiatal menekülő forradalmárt, akiket nem találtak meg a Főmonostor zeg-zúgos pincéjében. Az élelmezési és fűtési gondok miatt a szokásosnál korábban, december 14-én kezdődött a téli szünet. A gimnázium igyekezett megszervezni, hogy a diákok csoportosan utazzanak, lehetőleg szülői kísérettel. Mindenki kapott egy magyar és orosz nyelvű igazolást arról, hogy szünidőre hazautazó diák. A Budapest felé tartókat két bencés atya kísérte el. A nagyon távol lakók közül párnak a hazautazása így is kalandosra sikerült. Megrázó élmények is adódtak, pl. a szétlőtt Budapesten történő gyaloglás, de ennél is megrendítőbb volt azoknak a diákoknak az élménye, akik egy apával utaztak egy vasúti fülkében, aki a forradalomban elesett fia holttestét vitte haza.

Január végén érkeztek vissza a diákok Pannonhalmára, feltöltődve a szünet alatt a forradalom alatti és az azt követő szovjet megszállás pusztításainak és a kommunista bosszúállás eseményeinek tapasztalataival. A bencés prefektusok és tanárok igyekeztek a hétköznapi megszokottságával elejét venni a diákok meggondolatlan cselekedeteinek. Még februárban jelent meg osztályújság a forradalom dicsőítésével, ám ezeket az újságokat az atyák megszüntették, sőt példányaikat össze is gyűjtötték és megsemmisítették. Többször figyelmeztették a diákokat, hogy ne tartsanak holmijuk között tiltott dolgokat, röpcédulákat, forradalmi verseket, és más, a kommunista hatalom által „ellenforradalminak” nyilvánított tárgyakat. Vészt jósló esemény volt, hogy az egyik II osztályos diákot, aki a közeli erdőben séta közben megjegyzést tett a cirkáló helyi rendőrökre, bevitték a rendőrsre és gumibottal megverték. De volt farsangi bál, önkénes véradás, és elkezdődött a készülődés március 15 megünneplésére.

Március 13-án reggel az első órát követő szünet alatt több teherautóval pufajkások hada érkezett Pannonhalmára, körbezárták az épülettömböt, még géppuskaállást is építettek. A pufajkások behatoltak a Főmonostor és a gimnázium épületébe, és kezdetét vette egy általános házkutatás. A diákokat leterelték a Teleki-, más néven mozi-terembe, ahonnan

csoporthoz kieresztve őket a falmellé sorakoztatták feltartott kézzel őket, és mindegyiküket megmotozták. Ezalatt a pufajkások végigjárták a hálókat és tantermeket, mindent átkutattak, az ágyakat feltúrták, a fiókokat kiborogatták, iszonyú felfordulást hagyva maguk után. Különös buzgósággal kutattak az igazgatói irodában és Dávid atya szobájába. Több, a rendszerre veszélyes tárgyat elkoboztak. Érdemes tételesen felsorolni ezeket: egy prémes sapkát vagy más néven usankát, egy vizipisztolyt, 2 töltényhüvelyt, egy tölténygyári pecsétnyomót, egy ponyvaregényt, egyéb könyveket, köztük egy Szunyogh-missalet, és egy Magyarország falitérképet, amelyből kivágták a forradalom előtti címet. Úgy látszik, a fali szekrényekben tárolt, hazulról kapott ennivaló is gyanús lehetett, mert azokból is eltűnt. Ezzel a zsákmánnyal a pufajkások nem sokkal 12 óra után elvonultak. Am rövidesen egy kisebb csapat ebéd után visszajött, amely az igazgató irodában megverte Söveges Dávid igazgatót, akit aztán egy teherautóra fellökdösve elvittek.

A beérkezett emlékirásokból összeállított, az előbbinél jóval részletesebben összerakott eseményeket 2010-ben megjelent könyvemben⁵ foglaltam össze. Természetesen a könyv tartalmazza valamennyi beérkezett visszaemlékezést, egy korrajzot az akkori Pannonhalmáról, valamint az anyaggyűjtés és feldolgozás menetének ismertetését is. Az emlékek összegyűjtésének elhatározásától könyvem megjelenéséig szűk egy esztendő telt csak el. Biztosan nem lett volna erre lehetőség, ha nincs számos lelkes segítők a gyűjtésben, feldolgozásban. Itt is köszönetet mondok mindnyájuknak.

Úgy gondolom, a könyvemben közzétett, az emlékekből összerakott mozaikkép nem járhat messze a valóságban megtörténetektől sem tartalom, sem időpontban. Viszont biztosra veszem, hogy nem teljes. Az egymásnak ellentmondó emlékeknél valószínűsítettem (ha lehetett, a többségi elv alapján) a valóságos változatot. Gyakran fordult elő, hogy egy-egy esemény a részemlékekből teljessé volt tehető, például a forradalmárok pannonthalmi látogatásainál.

Ez a felvázolt eseménysor tucatnyi kivétellel olyanok írásai, akik 14-18 éves fejjel élték át mindazokat az eseményeket, amelyeket leírnak. Ebben az életkorban, amely átmenet a gyermek és a fiatalember között, egy-két év korkülönbség is sokat jelent a külvilágban történetek megértésében, gondolkodásmódban. De ebben az életkorban azonos korúak között is jelentős különbség lehet szellemi és fizikai érettség tekintetében. Az emlékekben

---

⁵ Szalai Béla: *Mozaik. Pannonhalma 1956*. Bp. 2010. Könyvem időközben az a megtiszteltetés érte, hogy egy nagyívű, a történetírás és az emlékezet kapcsolatát vizsgáló elméleti tanulmány a közösségi emlékezet példatárává avatta. (Keszey András: *Az emlékezet rétegei*. = Korall 2010/41. sz. 24-30.p.)

természetesen megjelenik az azonos és különböző korúak eltérő érdeklődése is. Ezek együttesen lehetnek meghatározóak abban, hogy akkor ki mit jegyzett meg a történelekből. És egy teljesen más kérdés, hogy amit akkor megjegyzett, az most, több mint 50 évvel később, felidézhető-e?

Nem sok túlzás van abban az állításban, hogy gyermekkori emlékekről van szó. Mégpedig egy nagyon zárt gyermek közösségé, amely tagjai nem csak életkorban álltak közel egymáshoz, de fizikailag is zártan éltek, éjjel-nappal együtt, szigorú napirend szerint. Ezért az élményeket, amelyeket megéltek, többségében közösen élték meg, tehát az emlékeik nagy része ugyanazokra az eseményekre vonatkozik. Eltérések elsősorban a részletekben, vagy a személyes történésekben jelennek meg. Mivel nagyon szigorú napirend szerint élték napjaikat, természetes, hogy az maradt meg elsősorban, ami eltért a megszokottól.

A korkülönbség, de az azonos korúak közti „érettségi” különbségek az emlékekben is megjelennek. Talán igazolja ezt az, hogy az emlékekben felbukkanó, az egyes tanárok megőrzött mondatai közül a „jópofa” mondásokat a fiatalabb, a komolyabb tartalmat hordozókat inkább a felsős diákok őrizték meg.

Az is nyilvánvaló, hogy az emlékezők elsősorban arra emlékezhetnek, ami szűkebb környezetükben történtek, vagy olyan eseményekre, amelyek osztályoktól függetlenül mindenkit érintettek. Arra, hogy az egyik osztályterembe belép tanulási idő alatt egy szülő, és a prefektus engedélyével elmeséli a legfrissebb eseményeket, csak azok emlékezhetnek, akik az osztályteremben ültek. Más osztálybeliek nem. Ugyanilyen eset a hálóteremben véletlenül elsült muzeális pisztoly – aki nem abban a hálóban volt, legfeljebb hallomásból tudhatott róla. De mindenkinek lehet emléke a faluban tartott forradalmi ünnepségről, mert oda az egész iskola levonult. Ez magyarázat arra is, hogy az egyetlen fennmaradt naplóban nem találunk számos biztosan megtörtént dologról bejegyzést.

Azt is biztosra veszem, sőt tudom is, hogy az emlékek megírása előtt több egykori diák átbeszélte emlékeit osztálytársaival. Habár ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy egymás emlékeit átvegyék, de ennél fontosabbnak tartjuk ezeknek a beszélgetéseknek azt a hozadékát, hogy azok során újabb emlékek bukkanhattak felszínre.

Az emlékezések terjedelme rendkívül változó: egy-két mondatos közlések és több oldalas leírások is vannak. Számosan mentegetőzve utalnak arra, hogy az eltelt idő elmosta az emlékek többségét. Jellemző az is, amit többen megfogalmaznak: nem tudnak pontosan határvonalat húzni az arról az időről meglévő ismereteik és személyes emlékeik között. Végül is a terjedelemtől, az emlékek mennyiségétől (és valóság tartalmától) függetlenül minden egyes emlékezés a közösség számára fontos és értékes. Az emlékekben bőven keverednek a

személyesen átélt és hallomásból ismert dolgok, ami egy zárt közösségben élőknel természetesnek mondható. És még valami. Minden emlékiró egy korábbi, de még ma is létező közösségi tudatról tett tanúbizonyságot!

Alig pár tucat azoknak az emlékezéseknek a száma, amelyek írói arra törekedtek, hogy bőséges emlékeiket az általuk helyesnek tartott időrendbe sorolva (és az események időpontjának általuk helyesnek tartott időpontjának megjelölésével) fogalmazzák meg. Az emlékezések többsége egy-két felvillanó, talán még időrendben sem sorjázott emlékképből tevődik össze.

Több mint ötven évvel ezelőtt, gyerekfejjel megélt emlékeket kellett az emlékezőknek felidézni! Ezért is érthető, hogy az emlékekben a nevek gyakran tévesen szerepelnek (tanároké és diákoké egyaránt), az események összemosódnak, vagy sorrendiségük összekeveredik. Különösen az egymáshoz időben közel eső, vagy tartalmukban nagyon hasonló történések emlékei keverednek össze. Legtöbbször a forradalom első napjainak a történései és az azokról történt értesülés, valamint a faluban történt azon három esemény, amin a diákság is részt vett (Nemzeti Tanács megválasztása, szovjet emlékmű ledöntése és a Mindenszentek napi megemlékezés) keveredik. De összekeverednek a forradalmárok többszöri megjelenése Pannonhalmán, a szovjet katonaság többszöri ellenőrzése, a novemberi szovjet épület-átvizsgálás és a márciusi „pufajkás” házkutatás emlékei is. Azt is magától értetődőnek tartom, hogy bizonyos „legendák” is kialakultak, és megtörtént eseményként élnek az emlékekben. Ezek mindegyike valamilyen erőszakos cselekményt tartalmaz (eldördült egy géppisztolysorozat, belelőttek az egyik féllábú fiú falába, elvittek a házkutatásnál pár fiút, a katonai ellenőrzéseknél fiúkat bántalmaztak, stb.), olyanokra, amelyek nyugodtan meg is történhetek volna, hiszen akkoriban azok - Pannonhalmán kívül - megszokott, napi eseményeknek számítottak.

A legtöbben a márciusi házkutatásra és Dávid atya elvitelére emlékeznek (116 emlék). A faluban tartott forradalmi ünnepségről 88 emlékező beszél. Alig kevesebb, 71 a szovjet katonaság megjelenésére emlékezők száma. A szokásosnál sokkal több élményt adó karácsonyi hazautazásról 80 diák őrzött meg emléket. Az utazáshoz adott magyar-orosz kétnyelvű igazolásra 23 diák emlékszik, az örömet sosem jelentő vakációvégi visszautazásra 17, vagyis még kevesebb. Aránylag kevesen, 49-en írtak a Győrbe történt elindulásról. Az emlékekben visszaköszön pár bencés atya (Dávid, Edvin, Csaba és Norbert atyák) később gyakran emlegetett mondása a forradalomról.

Szólnom kell arról, hogy számos emlékező hangot ad meggyőződésének, hogy így utólag visszatekintve helyeseli, sőt hálás azért, amit akkor talán a legjobban kifogásolt, vagy

esetleg sérelemként élt meg. Ez pedig a bencés nevelők, elsősorban Söveges Dávid igazgató által azokban az időkben folyamatosan és szigorúan fenntartott iskolai-diákotthoni rend, beleértve a külvilágtól való fizikai elzárást is. Ennek a szigornak, elzárásnak indokolására is nagyon sokan emlékeznek, hiszen akkor számtalanszor elhangzott az igazgató, a tanárok szájából: „Felelősséget vállaltunk értetek, el kell számolnunk veletek szüleiteknek”

Az emlékek között jó pár olyan személyes jellegű is található, amely egy hivatalos történetírás számára biztosan érdektelen, de a mi munkánk szempontjából nagyon értékesek. Ezek teszik élővé, színessé azt a mozaikképet, amelyet az emlékekből illesztünk össze. A kétségtelenül személyes emlékek „gyöngyszemei”:

- „Örültünk, ha valaki elment Nyugatra, mert akkor az ő ételadagját el tudtuk osztani magunk között.”
- „Arra is emlékszem, hogy egy hónap alatt 36-szor ettünk krumplit (számoltuk!).”
- „Mivel volt biciklim, arra gondoltam, talán futárszolgálatot tudnék vállalni. Ezt meg is mondtam a győri forradalmi bizottság küldötteinek.”
- „Ekkor határoztam el, ha győz a forradalom, levágatom a hajam kopaszra. Sajnos maradt a frizurám.”
- „Sokáig imádkoztam a forradalomért, mert prefektusom elfelejtett leváltani az imaórán.”
- „Le kellett vinnem egy matracot az ágyamból a menekülőknél a tornaterembe, így nekem csak kettő maradt.”
- „Nyaranta az utcánkban lévő pékségben dolgoztam, tudtam kenyeret szagztatni, ezért akartam bemenni Győrbe, segíteni a pékeknek.”
- „Osztálytársam megkért, hogy a szőrmebéléses nagykabátomat adjam már kölcsön, mert ő is megy Nyugatra, majd visszaadja.”
- „Emlékszem az éjszakai őrökre is, ami nem jól működött, mert vagy az őr aludt el és nem váltott, vagy váltott, de az új őr aludt tovább.”
- „Bosszúságunkra nem adtak szünetet, sőt az órákat is megtartották, hogy ne legyen időnk gondolkodni.”
- „Az egyik szovjet ellenőrzéskor magyarul szidtuk a házkutatást végző szovjet katonákat, amire az egyik fiatal szovjet katona egyértelműen jelezte, hogy fejezzük be a beszédet, mert baj lesz. Úgy emlékszem, megköszöntük neki a figyelmeztetést. Lehet, hogy azt is magyarul...”

- „Az ÁVH-sok „vigyük a rövidet” választásával döntött el, hogy Dávidot vitték el.”

A diákok emlékeit egy csokornyai további visszaemlékezés egészíti ki. Az emlékezések név szerint említenek öt korábban Pannonhalmán érettségizett fiút, akik a forradalom alatt különböző okokból megjelentek egykori iskolájukban. Közülük négy van még életben (hárman külföldön élnek), az öt visszaemlékezéseiket is összegyűjtöttük. Az ötödik, az 1954-ben érettségizett dr. Madarász Gyula, aki a forradalom alatt katonai szolgálatát teljesítette az ostromlott Kilián laktanyában, már nincs közöttünk.

Az 1956/57-ben Pannonhalmán lévő bencések közül Domnanovich Ábel, Kühár Ede, Rozmán Tivadar, Szabó Zerind atya (ők tanárok és/vagy prefektusok voltak), Forrai Botond atya (gazdasági intéző volt), a falu plébániáján káplán Ámon Viktorin Ottó és 3 akkori növendék, Csóka Gáspár, Gereben Zalán és Rédly Krizosztom van még életben. A rendi előírások szerint a növendékek szigorú elkülönültségben éltek (amely mértéke évfolyamonként változott), a külvilággal alig érintkeztek, így a forradalom eseményeit még a diákoknál is kevésbé ismerték. Egy kivétellel mindegyikük visszaemlékezése szerepel összeállításunkban. Emlékeik a gimnáziumhoz és a diákokhoz kapcsolódók mellett pár érdekes részletet a Főmonostorban történelekről is elárulnak.

A visszaemlékezésekkel párhuzamosan igyekeztem az azokból az időkből fennmaradt tárgyi emlékeket is összegyűjteni. Az eredmény nagyon szerénynek tekinthető. A karácsonyi hazautazásra kiállított, magyar és orosznyelvű igazolásokból három példányról tudunk. Egy fiú őrzött meg pár 1956-ban Pannonhalmán gépeléssel sokszorosított forradalmi verset. Három osztálynak volt osztályújságja, és a gimnázium egészének volt egy irodalmi újságja. Két osztály-újságnak a forradalom alatt megjelent számaiból sikerült példányokat találni. A harmadik osztályújság, a Fényszóró megjelenése bizonytalan. A gimnázium irodalmi újságjából, a Szép Szóból nem került elő példány, pedig biztosan megjelent. Az írásos emlékek szegénységében bizonyára közre játszik, hogy közvetlenül a márciusi házkutatás előtt(!) a diákokat felszólították minden „veszélyes” forradalmi tárgy megsemmisítésére. Az egyik diák ma is őrzi azt a kokárdát, amit a falu Nemzeti Bizottságának megválasztásán viselt. Az egyik faluból bejáró diák a mai napig őrzi az 1956 októberében ledöntött szovjet emlékmű tetején lévő vörös csillagot.

A diákok közül alig egy tucatnak volt fényképezőgépe, de azokkal – a fotószakkört vezető Geláz atya hatására - szinte csak művészi fotókat készítettek. Csak az akkor

negyedik Geszler Ödön készített pár felvételt a ledöntött szovjet emlékműről, és a hősi emlékműnél tartott november elsejei megemlékezésről.

*

A kollektív emlékezésekből megszületett könyvemet Söveges Dávid atyának ajánlottam. Nem csak azért, mert igazgatóként példamutatóan helytállt azokban a nehéz és hősi időkben, de osztályfőnököm, prefektusom és magyar tanárom is volt. Már csak mindezekért is úgy tartom helyesnek, hogy az elmondottakat azzal a pár mondattal zárjam, amit kéziratossal visszaemlékezéseiben ő írt elhurcolásáról. Ebben a pár mondatban minden benne van, ami azokra az időkre jellemző volt.

„Mikor az ebédlőből kijöttünk, már ott álltak négyen, visszavezettek az irodába. Közben a postás letette ott a napi postát, ennek is nekiestek. A matematikai verseny feladatai csomagban, ráírva a napot, amikor fel lehet bontani, a verseny napján. Mondtam, mi van benne, de a rendőrnek gyanús volt, felbontotta azonnal. Aztán szóbelileg, minden írás nélkül, kijelentette, hogy le vagyok tartóztatva, vegyem le a szemüvegem, s lekent három hatalmas pofont. Megengedte, hogy átöltözzem, aktatáskába beletegyek breviáriumot, inget, a zsebkendőt. [...] Az iroda kulcsait a portán tettem le Lajos bácsinál, feltuszkoltak egy teherautó nyitott hátsó platnijára, maguk is felszálltak, vagy tízen, és indultunk Győrbe.”